

УДК 378:[373.2.011.3-51:316.46]

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ПЕДАГОГА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Волинець К.І., Волинець Ю.О., Стаднік Н.В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглянуто теоретичні аспекти проблеми формування лідерських якостей майбутнього дошкільного педагога в процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу. Здійснено аналіз наукових підходів щодо розкриття сутності понять «лідер», «лідерство», «лідерські якості», розкрито особливості їх формування. Розглянуто компоненти формування лідерських якостей майбутнього дошкільного педагога, а саме: теоретичний компонент, організаційно-практичний та ціннісно-орієнтований. **Ключові слова:** дошкільна освіта, лідер, лідерські якості та уміння, професійна підготовка дошкільного педагога, формування лідерських якостей.

Постановка проблеми. В умовах глобальних соціальних змін на шляху до євроінтеграції, переходу на європейські освітні стандарти якості, особливої актуальності набувають інноваційні процеси в Україні, спрямовані на оновлення суспільного життя, стабілізацію соціально-економічної ситуації, модернізацію освіти, висуваються принципово нові вимоги до особистості підростаючого покоління. Сучасний світ вимагає молодь з новим мисленням, новим баченням ситуації, вмінням адаптуватися до нових умов, здатної до плідного співробітництва, продукування неординарних ідей, готової до прийняття нестандартних рішень, які дають змогу здійснювати кардинальні зміни в суспільстві.

Особливої актуальності набувають зміни у сфері дошкільної освіти та системі підготовки кадрів для її реалізації. Необхідність у вихованні професійно компетентного, мобільного, конкурентоспроможного майбутнього педагога дошкільної освіти з лідерськими якостями зобов'язує специфіка педагогічної діяльності, під час якої педагог повинен бути організатором, керівником дитячого і батьківського колективів, здійснювати підготовку майбутніх лідерів нашої держави, суспільства.

Майбутні дошкільні педагоги, як зазначає М. Машовець, мають чітко уявляти наскільки різносторонньою є їхня професійна освіта, адже вони будуть допомагати в пізнанні світу дітям і собі, розкритті психічних навичок для успішної життєдіяльності. Формувати особистість дитини (моральності, рис характеру, що виявляються в особистісній культурі, поведінки в соціумі, у ставленні до інших людей, до природного та соціального довкілля, відповідальності за результати), культуру психічної діяльності [10, с. 31].

Отже, майбутній дошкільний педагог під час навчання у ВНЗ повинен глибоко оволодіти не тільки професійними знаннями, вміннями та навичками, а й певним набором лідерських якостей, які дозволять йому успішно реалізувати свій творчий потенціал у практичній діяльності та стати основною рушійною силою створення нової ефективної національної системи освіти.

У цьому руслі реформується державна освітня політика України. Створюється нове законодавче поле освітньої галузі, розроблена нормативно-правова база розвитку національної системи освіти. Зокрема, прийняті закони Укра-

їни «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», Базовий компонент дошкільної освіти та інші освітні нормативні документи, що відкривають нові можливості в галузі підготовки педагогічних кадрів, спрямовані на підвищення престижу та соціального статусу педагога, забезпечення умов для його професійного і культурного зростання.

Означені зміни в змісті та організації дошкільної освіти, зумовлюють актуальність проблеми формування лідерських якостей майбутнього дошкільного педагога в умовах євроінтеграції.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема лідерства є однією із найактуальніших філософських проблем. Трактуювання феномену лідерства можна знайти в працях Конфуція, Платона та Аристотеля та інших мислителів давнини, які розмірковували щодо ідеальної держави та її правителів. Якщо перші спроби осягнення феномену лідерства були зроблені саме теоретиками-класиками, то на початку ХХ ст. проблема лідерства набула міждисциплінарного характеру – проблема почала досліджуватися в політології, соціології, психології, менеджменті тощо [11].

У сучасній науковій літературі проблеми лідерства представлені дуже широко: концептуальні положення розвитку особистості та самосвідомості (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн); теоретичні висновки педагогів ХХ століття про ключову роль участі особистості в самоврядуванні як джерела виховання самостійності та громадянського становлення (П. Каптерев, А. Макаренко, С. Шацький); психолого-педагогічні засади виховної роботи в навчальних закладах (В. Алфімов, І. Бех, І. Зязюн, М. Євтух, Т. Буяльська); аналіз феномену лідерства та виховання лідерських якостей в колективі (Н. Жеребова, Р. Кричевський, Б. Паригін, А. Петровський, Л. Уманський, А. Лутошкін); положення про підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців (В. Лозова, Н. Ничкало, О. Пехота, О. Савченко, С. Сисоева, В. Радул, О. Сухомлинська).

Проблему формування лідерських якостей у педагогів, розвитку лідерських вмінь і навичок у процесі професійно-педагогічної діяльності, формування загальної і педагогічної культури вивчали такі науковці як: Е. Богардус,

Ю. Гільбух, К. Демчук, Л. Дерев'яна, О. Киричук, Я. Коломинський, А. Макаренко, М. Машовець, В. Огнев'юк, І. Ріпко, В. Сухомлинський, Л. Термен, О. Хмизова та інші.

Важливе місце в цій системі посідає проблема самоврядування в колективі як ефективний засіб формування лідерських якостей. Дослідження цієї проблеми проводили І. Волков, Е. Дубровська, Ю. Морозов, Б. Паригін, Л. Уманський та інші.

Значний інтерес у межах нашого дослідження становлять праці з методології порівняльної педагогіки (Н. Абашкіна, Н. Авшенюк, Н. Бідюк, Б. Вульфсон, О. Джурицький, В. Жуковський, О. Кудін, Н. Лавриченко, О. Локшина, Н. Ничкало, О. Огієнко, Л. Пуховська та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових джерел показав, що незважаючи на наявність значного наукового матеріалу, проблема формування лідерських якостей в процесі підготовки дошкільного педагога в умовах вищого навчального закладу залишається недостатньо дослідженою.

Мета статті. Здійснити аналіз наукових підходів щодо розкриття сутності поняття «лідер», «лідерство», «лідерські якості»; розкрити особливості їх формування.

Виклад основного матеріалу. Корінь англійського слова «лідер» походить від поняття, яке означає «керівництво», «вести», «шлях». Це слово має стосунок до руху. Лідер у буквальному розумінні – це завжди людина, що йде попереду. Від нього чекають, що саме він укаже шлях. Про це свідчать характерні вислови про лідерів: «Лідером не можна стати в результаті призначення... ви є лідером тоді і лише тоді, коли люди слідуєть за вами добровільно» (Дж. Коллінз); «Лідери пробуджують у людях енергію, генеруючи та підтримуючи творче напруження, заохочуючи прагнення до реалізації мрії і при цьому говорячи правду про те, що є насправді» (П. Сендж) [5].

Дослідники по-різному визначають сутність поняття «лідер» і «лідерство». Більшість визначень лідерство втлумачать як групове явище: лідер немислимий наодинці, він завжди елемент групової структури, а лідерство є системою відносин в цій структурі [1]. Лідерство – це здатність окремої особистості спонукати інших діяти, надихати їх на активну діяльність, а тому передбачає досягнення лідером провідного положення (індивідуальне лідерство) або частиною членів групи (групове лідерство) відносно решти. У такому випадку можна говорити, що лідерство є механізмом як диференціації соціальної діяльності, так і її інтеграції. На думку українських дослідниць Л. Даниленко та Л. Карамушки лідерство передбачає і готує зміни, впроваджує і адаптує їх, формує позицію, ставлення до змін [5].

Розрізняють два типи лідерів: активний та інтелектуальний. За визначенням І. Адісеса, активний тип лідера впливає на групу за допомогою сили своєї особистості. Політичні лідери, лідери громадських організацій і студентських рад є прикладами активних лідерів. Інтелектуальний тип лідера, навпаки, впливає на групу за допомогою його знань та ідей [2, с. 3].

У психологічній літературі наводять кілька концепцій лідерства. Зокрема, теорія «рис лідера» або теорія «видатної людини» ґрунтується

на уявленні про те, що лідери є носіями якостей і умінь, притаманних їм і тільки їм, що мають вроджений характер і виявляються незалежно від особливостей ситуації або групи [1].

У 50-х роках «теорію рис лідера» змінила концепція «лідерства як функції групи» (Р. Крачфілд, Д. Креч, Г. Хоманс), а також «теорія лідерства як функції ситуації» (Р. Бейлс, Т. Ньюком, А. Піці). Теорія «лідерства як функції групи» виходила з того, що феномен лідерства є результатом внутрішньо групового розвитку, де всі члени групи в тій чи іншій мірі є учасниками цього процесу, а лідер – це член групи з найбільшим статусом, що найбільше послідовно дотримується норм і цінностей групи [3].

Найпоширенішою у наш час є «теорія лідерства як функції ситуації». Згідно з нею специфіка лідерства як функції ситуації й ролі полягає в тому, що цю роль лідерів не «дають», а він її «бере» сам (Н. Жеребова) [3]. Дослідження лідерства, проведене Н. Жеребовою, показало, що специфічна сфера діяльності (навчання, суспільно-корисна праця, суспільна робота, відпочинок) висуває свого інструментального лідера. Такі ж дані отримані й у роботі, виконаній під керівництвом В. Шпалінського, при дослідженні студентських колективів у більшості випадків лідерами в різних сферах можуть виявитися різні люди [3].

Н. Мараховська, Н. Семченко визначають лідерські якості як сукупність характеристик особистості, що допомагають їй займати позицію лідера в групі, виявляються в організаторських здібностях, умінні суттєво впливати на поведінку й настрої людей, бути прикладом для наслідування [9, с. 20]. Д. Креймс вважає, що лідерські якості – це «внутрішні риси чи здібності, що дають змогу лідеру діяти ефективно, сприяючи при цьому розвитку організації» [8, с. 83].

Однією з ключових характеристик лідера є його емоційний потенціал – здатність управляти своїми емоціями, почуттями, відчувати і розуміти почуття інших людей, особливо дітей. Людина може мати першокласну підготовку, гострий розум і постійно генерувати нові ідеї, але за відсутності емоційного інтелекту, вона все одно не стане лідером. Складниками емоційного інтелекту є самосвідомість, самоконтроль, мотивація, емпатія та соціальні навички. Мати ці якості – означає розуміти власний і чужий емоційний стан, причому настільки добре, щоб вести за собою людей до досягнення спільних цілей.

Дж. Адаір визначає такий «еталонний набір» лідерських якостей: ентузіазм, цілісність, впевненість у собі, стійкість характеру, справедливість, сердечність, скромність [1].

Р. Фрейджер, Д. Фейдімен до лідерських якостей відносять: цілісність, енергія, стійкість до стресу, самовпевненість, внутрішній контроль, емоційна зрілість, мотивація до влади, орієнтація на досягнення успіху, потреба в афіліації [12].

До найважливіших здібностей лідера, на наш погляд, слід віднести якості, які сприяють умінню реалізувати, делегувати повноваження й відповідальність; здатність до організації та мотивації групової роботи, установлення пріоритетів, самопізнання й самооцінки, переконання, аналітичного мислення, розпізнавання найістотніших

чинників, системності, обробки й формування інформації, розробки програм, виявлення тенденцій, розподілу зусиль і часу. Головними рисами поведінки лідера мають стати ввічливість, тактовність, делікатність, цивілізований власний стиль поведінки, і неодмінно шляхетний образ, той самий імідж лідера, який гарантує не лише половину успіху, але й постійне задоволення від діяльності [13].

Лідерські якості є різновидом соціально-психологічних властивостей особистості, а, риси особистості – це лише потенціал для лідерства. У житті є багато випадків, коли особи, відзначені сильною волею, інтелектом та іншими достоїнствами, так і не стали лідерами. За даними Е. Дженнінгс, майже в кожній групі є члени, що перевершують лідерів за розумом, здатностями, однак вони не мають статусу лідера [3].

Аналіз поглядів вчених щодо визначення поняття «якості особистості» свідчить, що в них домінує його трактування як цілісної інтегральної характеристики, до структури якої входять: психічні процеси (відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява, увага, емоційно-вольова сфера), властивості (темперамент, характер, здібності), стани, спрямованості (потреби, мотиви, інтереси, світогляд, переконання) [7]. В той же час, як зазначає О. Євтіхов, дослідникам не вдалося виділити абсолютних рис, завдяки яким людина стає лідером. Успішність становлення індивіда як лідера залежить від його здатності проявити потрібні якості, і перш за все, вміння й навички, у відповідних ситуаціях [4].

Для дошкільного педагога важливо, щоб він володів загальнолюдськими, професійними й особистісними цінностями, був наділений високими морально-духовними чеснотами, по-справжньому любив обраний фах, постійно самовдосконалювався й саморозвивався. Найвищою вартістю у ціннісно-смісловій ієрархії фахівця дошкільної освіти повинна бути дитина [6, с. 17-20].

Досягненню реальних цілей вищої освіти допомагає залучення студентів у таку навчальну і позанавчальну діяльність, в якій здатності лідера можуть бути максимально проявлені і розвинені. Як показують дослідження з проблеми, уявлення про лідерство формуються у студентів більше на основі особистісного досвіду (включення в лідерство або спостереження за іншими лідерами), ніж, наприклад, під впливом соціальних умов, тому часто образ лідерства має характер стереотипу. Тому формування лідерських якостей майбутніх дошкільних педагогів передбачає створення відповідних сприятливих умов, спрямування діяльності студентів на розвиток мотивації бути лідером, розширення знань про лідерство в педагогічній діяльності, розвиток та включення лідерських умінь у власний педагогічний інструментарій, дотримання стійкої лідерської позиції, навіть під впливом негативних життєвих явищ.

Отже, в основу формування лідерських якостей майбутніх дошкільних педагогів слід покласти такі положення: формування лідерських якостей повинно здійснюватись у процесі підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності упродовж усього періоду їх навчання; необхідно передумовою особистісного та професійного

розвитку є гуманістична спрямованість процесу підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності; використання інноваційних форм і методів, технологій навчання, що є передумовою розвитку творчості, ініціативності та їх самостійності; характерною тенденцією підготовки до майбутньої професійної діяльності є інтеграція науково-теоретичної, практичної та ціннісної сфер діяльності студентів. Звідси підготовка майбутніх дошкільних педагогів до формування лідерських якостей передбачає сформованість компонентів, якими виступають база знань, система дій та цінностей, що забезпечують їх практичну реалізацію, а саме: теоретичний компонент, організаційно-практичний та ціннісно-орієнтований.

Теоретичний компонент складається з єдності методологічних, теоретичних і технологічних знань, що інтегрують спеціальні (професійні) знання і вміння їх використовувати під час вирішення професійних завдань та виявляється у таких показниках, як-от: обізнаність із теоріями лідерства, ознаками прояву лідерських якостей і чинниками, що впливають на формування лідерських якостей; обізнаність із сутністю поняття «лідерські якості» дошкільного педагога, їх показниками та особливостями прояву у дошкільників. Організаційно-практичний компонент включає в себе наявність освітньо-виховного середовища ВНЗ, що дозволяє формувати лідерські якості за ознаками їх прояву; уміння контролювати, коригувати та використовувати чинники, що впливають на реалізацію особистісних лідерських якостей дошкільних педагогів; уміння знаходити та ефективно використовувати форми і методи у майбутній професійній діяльності та лідерської позиції. Він передбачає формування у студентів умінь прогнозувати, планувати і проектувати власну діяльність, обирати поведінку, приймати рішення, передбачати їх наслідки та нести за них відповідальність. Ціннісно-орієнтований компонент передбачає формування ціннісних орієнтацій та смислів як одного з найважливіших соціально-психологічних механізмів формування взаємовідносин студентської молоді, її ставлення до життя і свого місця в ньому, духовної свободи.

Отже, такий підхід до формування лідерських якостей майбутніх дошкільних педагогів, на наш погляд, дасть можливість підготувати майбутнього фахівця, який не тільки досконало володіє професійними компетентностями, а й має сукупність стійких характеристик особистості, що забезпечують ефективність діяльності та допомагають особистості займати позицію лідера в соціумі, виявляються в організаторських здібностях, умінні суттєво впливати на поведінку й настрій людей, бути прикладом для наслідування.

Висновки. Аналіз наукової літератури, вивчення досвіду роботи педагогічних працівників, дослідження проблеми лідерства в студентському середовищі свідчить, що формування лідерських якостей та умінь майбутніх дошкільних педагогів – це багатограний процес, який залежить від психологічних властивостей особистості, його соціального досвіду, виду й характеру розв'язуваних завдань (побутових, професійних, освітніх) і здійснюється впродовж всього навчання у вищому навчальному закладі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі шляхів здійснення формування лідерських якостей та умінь, у розкритті змісту та методики формування лідерських якостей у майбутніх

вихователів дітей дошкільного віку в умовах вищого навчального закладу, вивченні питань спільної діяльності педагогічних вищих навчальних закладів та дошкільних навчальних закладів з формування лідерських якостей та умінь щодо.

Список літератури:

1. Адаир Д. Психология лидерства / Д. Адаир. – М.: Эксмо, 2005. – 352 с.
2. Адизес И. Развитие лидеров: как понять свой стиль управления и эффективно общаться с носителями иных стилей / И. К. Адизес. – М.: Альпина Паблишер, 2012. – 259 с.
3. Дубяга С. М. Лідерські якості майбутнього вчителя у контексті сучасної освіти / С. М. Дубяга, Ю. М. Шевченко // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету: зб. наук. статей / редкол.: І. П. Аносов (голов. ред.) та ін. – Мелітополь. – 2010. – Вип. 5. – С. 174-175.
4. Евтихов О. В. Стратегии и приемы лидерства: теория и практика / Евтихов О. В. – СПб.: Речь, 2007. – 238 с.
5. Энциклопедия освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 454.
6. Запорожец А. В. Глубокое знание ребенка – необходимое условие его правильного воспитания / А. В. Запорожец // Дошкольное воспитание. – 2009. – № 3. – С. 17-20.
7. Коломінський Н. Л. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект): [монографія] / Коломінський Н. Л. – К.: МАУП, 2000. – 286 с.
8. Креймс Д. А. 4 правила лидерства Джека Уэлча / Д. А. Креймс; пер. с англ. А. Б. Модестова. – М.: Поколение, 2007. – 110 с.
9. Мараховська Н. В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти» / Н. В. Мараховська. – Х., 2009. – 155 с.
10. Машовець М. А. Лідерство-служіння як професійна компетентність дошкільного педагога / М. А. Машовець // Молодий вчений: науковий журнал. – 2017. – № 3.2(43.2) березень. – С. 29-35.
11. Науменко О. С. Лідерство як соціальна проблема [Електронний ресурс] / О. С. Науменко. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11438.html>
12. Фрейджер Р. Теории личности и личностный рост: пер. с англ. – 4-е изд. / Р. Фрейджер, Д. Фэйдимен. – М.: ОЛМА ПРЕСС, 2004. – 657 с.
13. Яхнін Я. К. Сучасні підходи до виховання лідера / Я. К. Яхнін. – К.: Наук. думка, 2010. – 143 с.

Вольнец К.И., Вольнец Ю.А., Стадник Н.В.

Киевский университет имени Бориса Гринченко

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ БУДУЩЕГО ДОШКОЛЬНОГО ПЕДАГОГА В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация

В статье рассмотрены теоретические аспекты проблемы формирования лидерских качеств будущего дошкольного педагога в процессе профессиональной подготовки в условиях высшего учебного заведения. Осуществлен анализ научных подходов, по раскрытию сущности понятия «лидер», «лидерство», «лидерские качества», раскрыты особенности их формирования. Рассмотрены компоненты формирования лидерских качеств будущего дошкольного педагога, а именно: теоретический компонент, организационно-практический и ценностно-ориентированный.

Ключевые слова: дошкольное образование, лидер, лидерские качества и умение, профессиональная подготовка дошкольного педагога, формирование лидерских качеств.

Volynets K.I., Volynets Y.A., Stadnik N.V.

Borys Grinchenko Kyiv University

FORMATION OF LEADER QUALITIES OF THE FUTURE PRESCHOOL TEACHER IN THE CONDITIONS OF EUROINTEGRATION: THE THEORETICAL ASPECT

Summary

The theoretical aspects of the problem of forming the leadership qualities of the future preschool teacher in the process of professional training in the conditions of a higher educational institution are considered in the article. The analysis of scientific approaches, the disclosure of the essence of the concept of «leader», «leadership», «leadership qualities», revealed the features of their formation. The components of the formation of the leadership qualities of the future preschool teacher are considered, namely: the theoretical component, organizational, practical and value-oriented.

Keywords: preschool education, leader, leadership qualities and skills, vocational training of preschool teacher, formation of leadership qualities.